

ског одбора, а у вези с тим питањем — ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске и њихово уједињење са Србијом, питање уједињења Црне Горе, развој југословенско питања у Аустро-Угарској, политика Беча и Пеште у југословенском питању и борба за ослобођење и уједињење у југословенским земљама Аустро-Угарске.

Књига има седам дјелова: Питање југословенског и једранског питања и улазак Италије у рат; Југословенско питање у међусавез-

ничким преговорима о компензацијама Србији; Југословенско и јадранско питање након слома Србије и Црне Горе; Мајска декларација и Крфска декларација; Политика »Delenda Austrija« и југословенско-талијански споразум (Римски пакт); Слом политике римског пакта и распад Аустро-Угарске; Јадранско питање и стварање југословенске државе. На крају је попис главних извора литературе и регистар имена.

Новица Ракочевић

Живко Живковић: „Од тамнице до тамнице“, Графички завод, Титоград 1972

У библиотеци Графичког завода „Вријеме и људи“ недавно је изишла из штампе књига која представља Живковићева сјећања на период организованог развоја и снажења револуционарног покрета у бившем беранском срезу од 1935. до априлског рата 1941. године. Без обзира на извјесне недостатке које има, она је значајан прилог литератури о међуратном, прије свега омладинском револуционарном покрету у Црној Гори, а нарочито богати наша сазнања о оном најинтензивнијем периоду организационог и политичког јачања КПЈ у Горњем Полимљу, посебно у Беранама. Ауторова сјећања на све те догађаје, као и покушај да у њима да одређене судове и оцјене с претензијама које иду даље од описа детаља, при чему, наравно, запада у сложене проблеме из којих само на основу субјективног виђења и свог угла посматрања, природно, не успијева да нађе најобјективнији историјски пут и расвијетли улогу појединаца и револуционарног покрета у овом крају у цјелини, — представљају озбиљну опомену и истовремено згодан повод да се размисли о приступању студиознијем раду на истраживању аутентичне историјске грађе и проучавању цјелокупних друштвено-економских односа и кретања, појава и гихања у Горњем Полимљу између два рата, и да се у

склопу критичке анализе напише једна студиозна научна расправа.

Живковићева сјећања су драгоцјен извор података и свједочења о сложеним условима у којима је настајао, растао и стицао пунољетство револуционарни покрет у беранском крају. Своја казивања аутор је почео са 1935. годином, што није случајно, јер је то вријеме када је и он ушао у револуционарни покрет, а ова година је била преломна у погледу како квантитативног тако и квалитативног снажења Партије и СКОЈ-а. Те године обновљена је партијска организација и формиран Мјесни комитет КПЈ за срез Беране, чиме је почео процес организационог консолидовања комунистичке организације на овом терену. Први Мјесни комитет је вршио улогу и Округног комитета КПЈ за Беране, Андријевицу и Бијело Поље, што само по себи говори о значају и угледу ове партијске организације у Полимљу. Даља сјећања воде аутора у конкретне описе догађаја и партијских акција у борби са буржоаским режимом, за демократизацију друштвено - политичког, школског и културног живота уопште. Два датума из те борбе чине окосницу ове књиге, јер су од њих почела страдања беранских комуниста, скојеваца и родољуба; настају њихова масовна хапшења, о суде и кретања од тамнице до тамнице.

Први од ових догађаја је познати штрајк беранских гимназиста септембра 1935. Збивања везана за овај познати штрајк, који, иначе, заузима значајно мјесто у омладинском покрету предратне Југославије, посебно у покрету црногорских средњошколаца, аутор је, као један од организатора и учесника у њему, детаљно описао. Та његова казивања чине најдрагоцјенији дио ове књиге. Своја сјећања он је документовао са доста података, што ће бити од велике користи посебно ономе ко буде приступио писању не само историје беранске (иванградске) гимназије него и монографије револуционарног покрета читавог овога краја.

Истина, биће потребно да се преиспитају неке тврдње изнијете у овој књизи, као: „реакционарна управа беранске гимназије донијела је одлуку да се настава изводи и прије и послје подне“. Ово из разлога што треба имати у виду да је ондашњи школски систем био строго централистички, те управа школа није давао право да самостално доносе одлуке о условима и начину похађања школе. Према томе ни управа беранске гимназије није могла сама доносити одлуку о извођењу наставе и прије и послје подне. Она је само примјенивала упутства и наредбе Министарства просвјете Краљевине Југославије. Истина, одлуком о двократној похађању наставе ученици-пјешаци, који су долазили из далеких села, били су погођени и практично доведени у ситуацију да не могу наставити редовно школовање. Ову мјеру треба, дакле, посматрати у склопу ширег контекста просвјетне политике ондашњих државних органа, као и неких других околности, а не само као ствар управе и става професора ове школе.

Ауторово тврђење да одговорност за увођење двократне наставе пада само на управу гимназије не само што није тачно него би, у крајњој линији, умањивало значај самога штрајка, као саставног дијела акција револуционарног омладинског покрета у Црној Гори. Исто тако, они који шире познају ондашњи просвјетни кадар ове школе знају да њен директор Перо Вучковић

није био строго режимски човјек и реакционар, већ је и у овој средини и у широј културној јавности Црне Горе важио као искусни педагог и човјек од такта у раду с омладином. Уосталом, таквог су га приказали и неки други учесници овог штрајка, мада су били онда кажњени врло строго — искључењем из школе на једну или више година (сјећања Душана Вулетића и других).

Све ово говори о потреби критичкије прилаза испитивању улоге не само Вучковића као директора него и других професора ондашње гимназије, међу којима је било и врло напредних и лијево оријентисаних. Занимљиво је да Живковић нигдје не помиње држање у овом штрајку професора Ђура Пешића, који је, мада није припадао револуционарном покрету, врло енергично бранио неке учеснике, па и организаторе штрајка, чиме се, објективно, и сам декларисао као прогивник најављене просвјетне политике. Било је и других професора који су својим ставом и радом у наставничком вијећу допринијели да посљедице штрајка буду мање него што би се могло очекивати с обзиром на димензије ове акције. Наравно, међу професорима било је и оних који су се истицали у одбрани режима и крајње контрареволуционарно иступали. Занимљиво би било сагледати улогу тих реакционарних појединаца, посебно бјелогардејаца, којих је у овој школи било доста између два рата и који су могли имати утицај и на остале професоре.

Други важни догађај, који је имао такође велике посљедице за развој револуционарног покрета у овом крају, везан је за убиство жандарма на посијелу (7. јануара 1936) у селу Пенцима, код Берана. То је био први сукоб комуниста с браниоцима режима у коме је потегнуто оружје. Послије овог догађаја настаје период репресалија, хапшења и обрачуна не само с учесницима овог револуционарног скупа већ и свим другим напредним снагама у овом крају, а особито са члановима КПЈ и скојевске организације. Међу ухапшеним и касније осуђеним омладинцима и чла-

новима Партије био је и Живковић.

Причајући живо о многим судским процесима и тамновању кроз које је с групом осуђеника прошао од Берана преко Скопља, злогласне Главњаче у Београду, затим робијања у Марибору, па све до ревизије процеса у Пријепљу 1940. године — он даје драгоцену панораму револуционарне борбе не само комуниста беранскога краја већ и југословенских комуниста уопште, пошто се група осуђених из Берана сретала у затворима широм земље с многим комунистима из разних крајева Југословије и богатила своје револуционарно искуство, укључујући се у нове форме борбе против буржоаске владавине у тамницама. Казивања писца су богата описима и сјећањима на људе и догађаје из поједних затвора, на револуционарни рад у њима, затим на марксистичко учење, обуку у овладавању занатима, борбу за статус политичких затвореника, везе с партијским организацијама, а особито на стално настојање да се одржи веза с партијском организацијом у завичају. Аутор даје податке и о оним свакодневним, наоко неважним условима живота у затвору, из којих се може јасно видјети да је положај комуниста-осуђеника био веома те-

жак. Аутор је настојао да своја сјећања на дане тамновања поткријепи и документима.

Живковић истовремено приказује живот и рад партијске организације у завичају, описујући њене акције на пружању помоћи робијашима и настојања да обновом судских процеса извојује њихово ослобођење. Он се осврће и на оне бројне манифестације, штрајкове, демонстрације и друге форме борбе које је КПЈ у беранском срезу водила уочи другог свјетског рата, све до 1941. године. Међутим, како је био изван ових догађаја (на робији), ти описи су лишени оног богатства података какво срећемо у опису тамновања, обнављања судских процеса и других збивања током робијања ове групе комуниста, па овај дио књиге дјелује неувјерљивије.

У цјелини, ова књига, ако се узме као свједочење једног од активних учесника у револуционарном покрету бившег беранског среза, **без обзира на своје недостатке** — представља значајан прилог литературе о предратном револуционарном покрету у Црној Гори, и послужиће као један од извора за даља проучавања револуционарног рада КПЈ и Скоја у овом крају.

Миомир Дашић